

YANGI O'ZBEKISTONNING IQTISODIY STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISH YO'NALISHLARI

Hamidova Shahzoda Odiljanovna –

Farg'ona Davlat Universiteti iqtisod fakulteti 1 kurs magistranti

Abstract: Iqtisodiy taraqqiyotning mezon va ko'rsatkichlari. Har bir mamlakatning iqtisodiy taraqqiyot darajasini ifodalovchi eng asosiy ko'rsatkichlardan biri bu - yalpi ichki mahsulot (YalM)dir. Uning to'g'ri va aniq hisoblanishi har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, uning jahon hamjamiyatiga kirib borish imkoniyati hamda jahon iqtisodiyotidagi tutgan o'rnini belgilab beradi. Shu sababli YalM harakat shakllarini chuqur o'rganish, tahlil qilish va shu asosda hisobchilik tizimini takomillashtirishni obyektiv zarurdir.

Kalit so'zlar: harajat, daromad, qiymat, mehnat, tovar, iqtisodiy o'sish, takomillashish, jahon iqtisodiyoti

YalMning takror ishlab chiqarish bosqichlari bo'yicha harakati Ushbu ko'rsatkichni hisoblashning uchta usulidan foydalanishni taqozo qiladi:

1. Qo'shilgan qiymatlar (ishlab chiqarish) usuli.
2. Harajatlar (pirovard iste'mol) usuli.
3. Daromadlar (taqsimlash) usuli. Bu uchala usulni qo'llash YalM harakatining barcha fazalarini (davrlarini) kompleks tadqiq qilishga, daromadlardan foydalanish hamda ulami shakllantirish jarayonlarini o'rganishga yordam beradi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida milliy hisoblar tizimini takomillashtirishning nazariy asoslari. Qo'shilgan qiymat usuli bo'yicha hisoblangan YalM hajmi yahlit iqtisodiyotning tarkibiga kiruvchi alohida tarmoqlarning shu mahsulotni yaratishdagi o'mi va hissasini aniqlashga yordam beradi. Qo'shilgan qiymat bu - korxonada yalpi mahsulotidan ulami yaratishda ishlab chiqarish jarayonida sarflangan joriy xarajatlarni ayirib tashlangandan keyin qoladigan qismidir.

Ya'ni: $QQ = YaM - Or.M$ (1) Bu yerda: QQ - qo'shilgan qiymat; YaM - yalpi mahsulot; Or.M - oraliq mahsulot. Tadqiqotlar hozirgi kungacha mavjud bo'lgan iqtisodiy qarashlarda qiymat, qo'shilgan qiymat va qo'shimcha qiymat tushunchalarining bir-biridan farqlanish mezonlari chuqur o'rganilmaganligini ko'rsatdi. Bizning fikrimizcha, qiymat bu - yaratilgan tovar yoki xizmat nafiligi va unga sarflangan mehnat sarflarining puldagi ko'rinishidir. Qo'shilgan qiymat esa, qiymatning tarkibiy qismi hisoblanib, u ishlab chiqaruvchi tomonidan yangidan yaratilgan qiymatdir. Qo'shimcha qiymat esa, qo'shilgan qiymat tarkibiy qismining bitta unsuri, ya'ni, foyda, boshqacha aytganda, qo'shimcha mahsulotning sotilgan qismi xolos. Qiymat ham, qo'shilgan qiymat ham ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida yaratiladi.

YalM real hajmining o'sishi milliy iqtisodiyotning rivojlanishini umumlashtirgan holda aks ettiruvchi, aholining o'sib va o'zgarib borayotgan ehtiyojlarini, turmush sifatini yaxshilash qobiliyatini ifodalovchi muhim makroiqtisodiy ko'rsatkich hisoblanadi. Shuning uchun iqtisodiy o'sishni uning mezonlari bo'yicha turlarga ajratib o'rganish muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda iqtisodiy o'sish mezonlarini aniqlash bo'yicha qator tadbirlar ishlab chiqildi. Shulami hisobga olgan holda, bizning fikrimizcha, iqtisodiy o'sishni uning mezonlari bo'yicha quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

1. Sekinlashgan iqtisodiy o'sish (2% dan past);
2. Mo'tadil iqtisodiy o'sish (2%-4%);
3. O'rtacha iqtisodiy o'sish (4%-6%);
4. Barqaror iqtisodiy o'sish (6% dan yuqori).

Hozirgi kunda YalMni qo'shilgan qiymatlar usuli bo'yicha hisoblash jarayoni korxonada va tashkilotlar tomonidan taqdim qilingan rasmiy ma'lumot hamda turli xildagi majburiy hisobotlar asosida amalga oshirilmoqda. YalMning bu usulini tanlash mavjud axborot bazasining xususiyatlari va uning ishonchligi bilan bog'langan. Biroq, ilmiy kuzatishlarimiz shuni ko'rsatdiki, ushbu usul hisob-kitob ishlarida muayyan kamchiliklarga ega. Birinchidan, xizmat ko'rsatish sohalarining axborot ta'minoti yaxshi yo'lga qo'yilmagan. Natijada bu sohaning ulushi yakuniy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarda o'z ifodasini tobliq

topmayapti. Ikkinchidan, xizmat ko'rsatish sohasini ifodalab beruvchi turli xil hisobot shakllari talab darajasida ishlab chiqilmagan, bu esa, ulaming faoliyatini to'raligicha o'rganish imkoniyatini bermayapti. Bugungi kunda Respublikamizda bozor xizmatlaridan farqli o'laroq nobozor xizmatlarining qiymati ishlab chiqarish xarajatlari va asosiy vositalarning eskirishi hajmida hisoblanadi. Buning natijasida esa, nobozor xizmatlarini ko'rsatuvchi iqtisodiyot subyektlarining qo'shimcha mahsuloti sotilmagan bo'lib qoladi. Bir qator nobozor xizmatlarini ko'rsatuvchi sohalar ko'rsatgan xizmatlarining qiymati to'g'ri hisoblanmasligi evaziga mamlakatda yaratilayotgan YalM hajmini buzib ko'rsatadi. Bizning fikrimizcha, YalM hajmini qo'shilgan qiymatlar usuli bo'yicha hisoblash jarayonida nobozor xizmatlarining hajmini xuddi bozor xizmatlari hajmini hisoblagandek yondashishimiz zarur. Foyda miqdorini esa xuddi shu tur xizmatlar ko'rsatilayotgan sohalarida olinayotgan foyda bilan shartli ravishda teng deb olish kerak. Bundan tashqari, hozirgi kunda mutaxassislar orasida munozarali bo'lgan bitta jihatni aytib o'tishimiz zarur. Bir qator xizmatlar o'zlarining xarajatlarini qoplamaydi. Masalan, uy-joy xo'jaliklarining xizmatlarini oladigan bo'lsak, turar joy fondining xarajatlarini shu turar joylardan keladigan ijara va boshqa to'lovlar to'liq qoplamaydi. Shuning uchun ushbu sohalarida yaratilayotgan xizmatlar qiymati YalM miqdorining sun'iy kamaytirilib ko'rsatilishining oldini olish uchun turar joy ijara haqi va boshqa to'lovlarni haqiqiy xarajatlar miqdorida belgilash zarur. Mamlakatimizda oxirgi yillarda norasmiy faoliyat (oilaviy biznes, magazinlar, yordamchi xo'jalik, yakka tartibdagi mehnat faoliyati kabilar) sohasi ham sezilarli darajada kengaydi. Iqtisodiyotning norasmiy sektori tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish bo'yicha ochiq faoliyat yurituvchi sektor hisoblanadi, lekin ular muntazam ravishda tegishli statistik hisobotlarni topshirmasligi sababli ushbu faoliyat natijalarini hisobga olish imkoniyati cheklangan. Bu esa, YalM hajmi va uning dinamikasini aniq baholash imkoniyatini bermaydi, buning oqibatida esa hufyona va norasmiy iqtisodiy faoliyat natijalari yakuniy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarda o'z ifodasini topmaydi. Bizning fikrimizcha, norasmiy faoliyat yurituvchi iqtisodiyot subyektlarining ishlab chiqarish natijalarini tanlama uslubni yanada takomillashtirish orqali hisobga olish zarur. YalM hajmini qo'shilgan qiymatlar usuli bo'yicha hisoblash jarayonida ko'pchilik iqtisodchilar ishlab chiqarish sohasiga uy beklarining ko'rsatadigan uy yumush xizmatlarini ham kiritishni taklif qilishadi. Bular - kir yuvish, ovqat tayyorlash, uy-joy hamda uy jihozlarini toza holda tutish, bola tarbiyasi va shu kabi xizmatlardir. Ularning fikricha bunday xizmat turlarini shartli ravishda bozor baholarida hisobga olish kerak va ularning qiymatini ham YalM tarkibiga kiritish zarurdir. Aks holda mamlakatda yaratilgan YalM hajmi sun'iy ravishda kamaytirilib ko'rsatiladi. Yalpi ichki mahsulot tarkibida qo'shilgan qiymat ulushini ifodalovchi ko'rsatkich. Ushbu ko'rsatkich yahlit iqtisodiyot va uning tarmoqlarida yaratilgan qo'shilgan qiymatning yalpi ichki mahsulotga nisbati orqali aniqlanadi:

$$Q.Q.u = (QQ/YaIM) * 100 \quad (1)$$

Bu yerda: Q.Q.u - yalpi ichki mahsulot tarkibida qo'shilgan qiymat ulushi;

QQ - qo'shilgan qiymat; YalM - yalpi ichki mahsulot. Iqtisodiyotning tarmoq va sohalarida yaratilgan yalpi mahsulot tarkibida qo'shilgan qiymatning ulushi qanchalik yuqori bo'lsa, modernizatsiya darajasi ham shunchalik yuqori bo'ladi yoki aksincha. Sanoat tarmoqlaridagi diversifikatsiyalashuv darajasining ma'lum mezonlar asosida baholanishi istiqboldagi vazifalarni belgilab olishda muhim ahamiyatga ega. Uning darajasini quyidagi mezonlar asosida guruhlariga bo'lish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Diversifikatsiyaning past darajasi (20% dan past);
 2. Diversifikatsiyaning mo'tadil darajasi (20% dan 50% gacha);
 3. Diversifikatsiyaning o'rtacha darajasi (50% dan 60% gacha);
 4. Diversifikatsiyaning yuqori darajasi (60% dan yuqori).
- Diversifikatsiya darajasining keyingi ko'rsatkichi bu - yildavomida ishlab chiqarilgan yalpi ichki mahsulot tarkibida yangi turdagi tovar va xizmatlarning ulushidir. Yangi turdagi tovar va xizmatlar korxonalar tomonidan ilgari ishlab chiqarilmagan, modernizatsiyalash natijasida yaratilgan mahsulotlardir. Yalpi ichki mahsulot tarkibida yangi turdagi tovar va xizmatlarning ulushi quyidagi formula orqali hisoblanadi. Ilmiy-tadqiqot bilan bog'liq bo'lgan faoliyat - bu insoniyat va jamiyat rivojlanishida turli xildagi ixtirolarni yaratish hamda ularni hayotga tatbiq etish bilan bog'liq bo'lgan, muntazam ravishda bilim, ko'nikma va malakani oshirib borishga qaratilgan ilmiy-ijodiy faoliyatdir. Ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalarining hajmi bozor va nobozor ishlab chiqaruvchilari tomonidan muayyan subyektlarning buyurtmalari yoki o'z tashabbuslariga asosan olib boriladigan tadqiqot ishlarini o'z ichiga oladi. Hozirgi kunda mamlakatimiz statistika amaliyotida ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalarining hajmi, ya'ni shu sohaga

qilingan xarajatlar oraliq iste'mol sifatida hisobga olinadi. Bu esa, o'z navbatida, YalM tarkibida ushbu xarajatlarning hisobga olinmasligiga sabab bo'ladi. Natijada pirovard iste'mol bo'yicha YalM hajmi past darajada namoyon bo'ladi. Vaholanki, ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalari (bilim, ko'nikma va malaka zahiralari) kelgusidagi iqtisodiy taraqqiyotga zamin yaratadi. Bizning fikrimizcha, ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalarini, ya'ni shu sohaga qilingan sarf-xarajatlarni mamlakatimiz milliy hisoblar tizimida aks ettirishga boshqacharoq yondashish zarur. Ushbu sohaga qilingan xarajatlarni xuddi bino-inshoot, texnika-texnologiya, kompyuter dasturlari va shu kabilarga qilingan sarflar singari asosiy kapitalning yalpi jamg'armasi sifatida hisobga olish zarur. Chunki ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalaridan ham ishlab chiqarish jarayonida uzoq-yillar davomida bir necha bor foydalanish mumkin. Lekin ayrim yo'nalishlarda olib borilayotgan tadqiqotlar ham borki, ular o'z egasi yoki butun bir jamiyatga ma'naviy tomondan nafli bo'lsada, iqtisodiy foyda olib kelmaydi. Ular uchun qilinadigan xarajatlarni oraliq iste'mol sifatida hisobga olishni davom qildirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, harbiy sohadagi qurol-aslaha va ulami yetkazib beruvchi vositalar uchun qilingan xarajatlar kapital jamg'arish sifatida emas, balki davlat boshqaruv organlarining oraliq iste'moli shaklida hisobga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: O'zbekiston NMIU 2017-y.
2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so'zi. 23.12.2017-y
3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.// Xalq so'zi. 15-yanvar 2017-yil.
4. Mirziyoyev Sh.M. Demokratik islohotlarni izchil davom ettirish, halqimiz uchun tinch va osoyishta, munosib hayot darajasini yaratish - barqaror taraqqiyot kafolatidir. O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining VIII s'ezdidagi ma'ruzasi. O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining rasmiy sayti.
5. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasining saylangan Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. Xalq so'zi, 2016-yil 8-dekabr.
6. Abulqosimov H.P. Iqtisodiyotni tartibga solishning bozor va davlat mexanizmlari.-T.:Akademiya,2012.
7. Abulkasimov H.P., Hamraev O.Ya. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish.-T.: Iqtisod moliya, 2014.
8. Bag'rikenglik - jamiyat barqarorligining asosi (ilmiy- amaliy anjuman materiallari). - Toshkent: Universitet, 2003.